

נעמי דה-מלאך

לְדַעַת פֶּתָה

בית הספר בראי הספרות העברית

מכון
חופ"ת

מוסד ביאליק • ירושלים

תוכן העניינים

9	מבוא
	שער ראשון: מרחק
19	א. בין המקצועי לאישי, בין הרחוק לקרוב קרוב מדי 22; רחוק מדי 30; המרחק הנכון 32
	שער שני: כוח
37	ב. הכוח לְסַפֵּר
39	ג. כוח פדגוגי הכוח בראי שלוש גישות פדגוגיות 39; כוח המורים 44; כוח התלמידים 57; כוח ההורים 77; כמה כוח? 82
90	ד. כוח וחברה בבית הספר בישראל ספרות בהקשרה 90; מעמד המורה בחברה 92; שרתים, עובדי תחזוקה וניקיון בבית הספר 98; עדות 107; שסעים אתניים ומגדריים 128
132	ה. כוח ולאום בבית הספר בישראל ראשית הדרך – הזדהות עם הסיפור הלאומי 135; ניצני הביקורת על החינוך הלאומי 137; קולות מעורבים – מראשית שנות האלפיים עד 2020 144
	שער שלישי: גוף
171	ו. החושים והצרכים מבוא ריחני 171; המאבק על הכנסת הגוף לכיתה 174; גופם של מורים 175; גופם של תלמידים 179
191	ז. תשוקה ומיניות המאבק על הכלת המיניות והארוס בכיתה 191; מיניות בין תלמידים 196; מיניות בין מורים לתלמידים 200
	שער רביעי: רגש
225	הקדמה
227	ח. מורים שאינם אוהבים, תלמידים שאינם אוהבים הסיבות לחוסר האהבה 231; רגשות של מורים לא אוהבים 233

239	ט. חרדה איך נראית החרדה? 240; מתי מורים חרדים? 244; ממה מורים חרדים? 247; האם אפשר לגבור על החרדה? 252
255	י. כישלונות כישלונות מקומיים 255; כישלונות מהותיים 264; הכאב והייאוש מן הכישלונות 278
280	יא. תקווה חינוך הוא תקווה 280; הוקרה והערכה למורים 283; רגעי החסד 291
307	סיכום
311	ביבליוגרפיה יצירות ספרות 311; עיון פרשנות וביקורת 322

מפתח היוצרים והיצירות

מבוא

בראשית הייתה תלמידה:

כף ידה של מורתי בכיתה א מונחת על ראשי, יעל עופרים קראו לה, והיא משבחת אותי בפני אימי ואומרת שהכנתי מצוין את העיקרון של הניקוד, אבל אחר כך היא מוציאה אותי בכוח מהכיתה כי הפרעתי. ימי שלישי הם ימי הטיול שלנו, אנחנו תופסים שפיפונים במדבר עם עמוס בר, ובפינו "פוסה", המורה שלי לטבע בכיתה ה, וההתרגשות אדירה. אבל כמה ימים אחר כך פוסה מעניש אותי שלא אצא להצגה בבאר שבע כי דיברתי, והוא הזהיר בפירוש שאסור. בכיתה י המחנך והמורה שלי לספרות, יחיאל פרץ, שקראנו לו יחיא, מזמין אותי לביתו, ובפינו "לחדר שלו", ללמוד פילוסופיה, כי ראה את סקרנותי. אבל אחר כך הוא מחרים לנו את האבטיח כי שיחקנו בו בשיעור. ערב רב שאינו מתלכד לסיפור של חינוך למופת או ילדות מאושרת, אבל גם לא של חינוך מתעמר ואומללות. רגעי אושר ולצידם מאבק מתמיד, משהו מצחיק ומשהו עגום, בדידות עזה לצד יחד שמעורר מיאוס. משהו ראשוני עם הרבה רצון טוב, ומשהו כופה, וחונק. הרגשה שלא מאפשרים לנו להיות מה שאנחנו, שלא מאפשרים לי להיות מה שאני.

ואחר כך מורה:

בחילה מריח זיעה אחרי שיעור ספורט של הבנים, אנחת רווחה כשהילדה שאני מתעבת לא הגיעה היום, גרון שרוט בסוף יום עבודה, גאווה אחרי דיון מלא סקרנות, חרדה מן ההמולה כשאני נכנסת לכיתה, לחשושים בשיעור מוציאים אותי מדעתי, בהלה מהריון של תלמידה בכיתה יב, כריכה ירקרקת של יומן הכיתה מגיחה במפתיע מהמקפיא בחדר המורים, חום החיבוק של ילד מכיתה א שרץ לקראתי, כתובת "נעמי בת זונה" בשירותים, נערה שאני מחנכת שמה קץ לחייה, כיתה שלמה נגדי, לא מוצאת את הרף עם השיר שהכנתי, מחמאה בדמות נערה שמאוהבת בי, נזופת ומרגישה שהדברים נופלים על אוזן קשובה, פגישה אקראית עם תלמיד מהעבר שזוכר ומוקיר,

שיעור שלא הצלחתי להוציא בו מילה, שמחת הילדות וצחוקי הילדים בחצר, שקט הכתיבה שלהם, תלמיד שכותב שספרות זה השיעור שהוא הכי אוהב, תלמידה מחקה אותי בלעג, תלמידה מספרת שהתחילה להגיד שלום לשומר בשער בזכותי, ילד שלא ראיתי, ילדה שראיתי, ילד שראה אותי. הרגשה של הליכה על הקצה, לפתחו של כל רגע נכון רובצת סכנת הקריסה.

מתוך יומני ההוראה שלי, 21.1.2018

הרגעים האלה הם לב ליבה של הלמידה וההוראה, אבל עליהם לא מדברים בדרך כלל. לא מדברים על הסירחון בכיתה, לא על סלידה מתלמידה, לא על מצוקה רגשית ועלבון, לא על כמיהה ותשוקה. חוקרת הספרות ג'יין טומפקינס השוותה את הקושי לדבר על ההוראה לקושי לדבר על מין, וכתבה כי "אין מילים" לתאר את ההתנסויות האלה. כמו כן מקובל לדבריה שאלה חוויות השייכות לתחום הפרטי, נושאים שאין לדבר עליהם, אך בכוא העת צריך לדעת לעשותם כהלכה.¹

ספר זה מבקש לחקור את הוויית ההוראה והלמידה באמצעות היצירה הספרותית. אומנם המחקר החינוכי הוא תחום מפותח וחשוב, אבל הוא אינו מצליח להסביר ולהבהיר את מהות היחסים בין מורים לתלמידים. הוא כאילו מאיר על הכיתה עם פנס מבחוץ, אך אורו לא מגיע אל פינותיה האפלות, וחלקים ניכרים מהן נותרים נסתרים מהעין ולא מדברים עליהם. יש משהו מסתורי ולא מובן בדינמיקה הכיתתית, יש משהו לא מופענח ולעיתים טורד מנוחה באינטראקציה בין מורים לתלמידים. דווקא היצירה הספרותית מאפשרת לגעת בחרדות המודחקות ובמשאלות הכמוסות המלוות את ההוראה ליווי משוחרר ואמיץ. הכותבים יכולים להיות כנים וחשופים כי גלימת הברדיון מגוננת עליהם מפני השיפוט של זולתם. הלשון הפואטית יודעת לתאר תופעות רגישות וטעונות, לפוגג את הערפל העוטף את החוויה הבית ספרית של המורים והתלמידים. קטעי הספרות הרבים השזורים בספר זה מפחים חיים בהוויית החינוך, פותחים צוהר אל החוויה המכוננת שכולנו התנסו בה כתלמידים, ומקצתנו גם כמורים. היצירות מאפשרות לקוראים להזדהות עם מצוקות התלמידים ועם הצלחותיהם, עם לבטי המורים ורגעי ההתעלות שהם חווים. הן מזמינות מורים להקשיב לסיפוריהם של מורים אחרים, לשאוב מהם השראה, למצוא בהם את עצמם ולהרגיש פחות בודדים. יצירות הספרות מקנות פרספקטיבה שמאפשרת לחשוב מחדש על היותי תלמיד או תלמידה, מורה או מורה, מזוויות שמושתקות בדרך כלל.